

بررسی آثار عوامل موثر بر تاب‌آوری اقتصادی در ایران و کشورهای منتخب: رویکردی بر روش داده‌های تابلویی با ضرائب متغیر

محمد رضا فرزین^۱ - عباس معمارنژاد^۲ - الهام غلامی^۳

تاریخ دریافت: ۹۶/۳/۱۱ تاریخ پذیرش: ۹۶/۶/۱۰

چکیده

هدف اصلی در مقاله حاضر بررسی میزان تاثیرگذاری عوامل موثر بر تاب‌آوری اقتصادی در ایران و کشورهای منتخب می‌باشد. برای این منظور، شاخص خروج سرمایه به عنوان یک از متغیرهای کارایی بازار جانشین متغیر تاب‌آوری اقتصادی در نظر گرفته شد و یک مدل رگرسیون چندمتغیره با استفاده از روش داده‌های تابلویی با اثرات ثابت در دو حالت ضرائب ثابت و متغیر و اطلاعات سالانه ایران و ۱۱ کشور منتخب طی سال‌های ۲۰۰۷ الی ۲۰۱۶ برآورد شده است. نتایج برآورد مدل با ضرائب ثابت بیانگر آن است که عواملی نظیر فساد، مخارج دولت و خالص صادرات تاثیر معنی‌دار و مثبت و شاخص دموکراسی و نهادی تاثیر معنی‌دار و منفی بر حجم خروج سرمایه کشورها در دوره مورد بررسی داشته است. علاوه بر این، مقایسه میزان تاثیرگذاری هر یک از عوامل بر خروج سرمایه در ایران با سایر کشور براساس نتایج برآورد مدل در حالت ضرائب متغیر نشان می‌دهد، کاهش سطح فساد، ارتقاء شاخص نهادی و کاهش صادرات نفتی در کشور می‌تواند زمینه‌های لازم برای ارتقاء شاخص تاب‌آوری را مهیا سازد.

طبقه بندی JEL: C22, C43

کلید واژه‌ها: اقتصاد مقاومتی، شاخص تاب‌آوری اقتصادی، داده‌های تابلویی

^۱ دانشیار گروه جهانگردی دانشگاه علامه طباطبائی *Bfarzyn@yahoo.com*

^۲ استادیار اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، دانشکده مدیریت و اقتصاد، گروه اقتصاد، تهران

ab_memar@yahoo.com

^۳ دکتری اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، دانشکده مدیریت و اقتصاد، گروه اقتصاد، تهران (نویسنده مسئول)

elham_gholami4@yahoo.com

۱- مقدمه

بررسی جنبه‌های مختلف اقتصاد مقاومتی حکایت از آن دارد که لازمه تحقق آن در کشور، بررسی آسیب‌پذیری، شناخت فشارها و تحریم‌ها و تلاش برای کنترل و بی‌اثر کردن آن‌ها از طریق تاب‌آوری اقتصادی، شکوفایی اقتصاد و کسب و کارها می‌باشد (حسنوی و همکاران، ۱۳۹۳). ضمن اینکه در بند ۱۲ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد کشور را به فعالیت‌های دیپلماتیک پیوند داده و مقاومت را در کنار انعطاف‌پذیری مطرح کرده است. براین اساس، می‌توان گفت مفهوم نوین اقتصاد مقاومتی در ایران که فراتر از آن چیزی است که در جهان تحت عنوان تاب‌آوری مورد بحث است، قرابت معنایی بالایی با مفهوم تاب‌آوری اقتصادی یا همان مقاومت پذیری دارد.

بنابراین با توجه به اهمیت تاب‌آوری و شرایط حاکم بر اقتصاد کشور، شناسایی عوامل موثر بر تاب‌آوری به منظور ارتقاء مقاومت‌پذیری اقتصادی در جهت پاسخ‌گویی به شوک‌ها و کاهش آسیب‌پذیر اقتصادی، امری ضروری است. از اینرو، در این مطالعه میزان تاثیرگذاری عوامل موثر بر تاب‌آوری اقتصادی در کشورهای صادرکننده نفت عضو اپک با تاکید بر ایران مورد ارزیابی قرار گرفته است.

۲- ادبیات موضوع

۲-۱- مفهوم تاب‌آوری

تاب‌آوری به عنوان توانایی افراد، خانواده‌ها، جوامع و سیستم‌ها برای کاهش و تسکین، انطباق و بهبودی از شوک‌ها و عوامل تنش‌زا به روشی که آسیب‌پذیری مزمن را کاهش دهد و رشد فراگیر را بهبود بخشد، تعریف شده است. علاوه بر این، تاب‌آوری که به معنی توانایی مقابله با شوک‌ها و انعطاف‌پذیری مطرح است و به دنبال مخاطراتی که بسیار از کشورها را در جهان جهانی شده امروزین مورد تهدید قرار داده و آن‌ها را از مسیر رشد خود منحرف کرده و یا دستاوردهای توسعه شان را نابود ساخته مورد اقبال مجامع بین‌المللی و دولت‌ها قرار گرفته است (صداقت پرست و همکاران، ۱۳۹۳). شوک‌ها چه دست‌ساز بشر چه طبیعی همیشه قابل پیش‌بینی و محافظت نمی‌باشند، از اینرو تاب‌آوری ورای گسترش رویکردهای توسعه - که هدفشان کاهش فقر است - به دنبال درک شوک‌های سیستماتیک و عوامل استرس‌زا که مردم در معرض آن قرار دارند و شناسایی مکانیزم‌های موجود در جوامع مختلف برای مقاومت در برابر آن‌ها می‌باشد.

مفهوم تاب‌آوری پایه‌ای قوی برای تجزیه و تحلیل اثرات تعارض روی وضعیت‌ها ارائه می‌دهد. در حالی که

امروزه همه کشورها به نوعی با مخاطرات اقتصادی، محیطی، سیاسی و اجتماعی مواجه هستند. بسیاری از این چالش‌ها پیچیده و از لحاظ سیاسی حساس می‌باشند و منشا آن‌ها به آسانی قابل شناسایی نمی‌باشد (آلجندرا و همکاران^۱، ۲۰۱۳). به علاوه، سیستم‌های اقتصادی به لحاظ توان پاسخگویی به مسائل در سطح جهانی و ملی زیر فشار قرار دارند؛ بنابراین مشکلات اقتصاد جهانی، نیازمند توجهات بیشتر سیاسی و تأمین منابع مالی می‌باشد. در حالی که هدف تلاش برای بازگرداندن اطمینان و تثبیت رشد جهانی باشد، تاملداری که صرفاً بهره‌برداری از فرصت‌هایی مدنظر قرار گیرند که بتوانند وضعیت جهان پیرامون را بهبود بخشند، این هدف دست یافتنی نخواهد بود، چرا که مواجه با پویایی دنیای پیرامون، مستلزم افزایش تاب‌آوری در مقابل ریسک‌های بسیاری است که در جهان وجود دارند (گزارش ریسک جهانی^۲، ۲۰۱۳). بنابراین، در تلاش برای فهم بهتر ریسک‌ها و توانایی برای پاسخ بهتر به آن‌ها تاب‌آوری^۳ از اهمیت و جایگاه شایانی برخوردار گردید و به عنوان جایگزینی برای رویکردهای علت‌یابی سنتی که توجه آن‌ها به تقویت همگانی، اجتماعی یا توانایی‌های نهادی برای مقابله یا مواجهه بهتر با عوامل تنش‌زای مختلف که تجربه می‌گردد، پیشنهاد شده است (آلجندرا و همکاران، ۲۰۱۳).

در ایران طی چند سال اخیر با شدت یافتن تحریم‌های یک جانبه و غیرانسانی علیه جمهوری اسلامی ایران با هدف متوقف کردن برنامه‌های صلح‌آمیز هسته‌ای ایران مشهود است که آثار مخرب تحریم‌های بین‌المللی هم بر اقتصاد ایران در سال‌های اخیر هشدار دهنده آن است که تاب‌آوری اقتصاد در برابر اختلال‌های خارجی ضعیف می‌باشد و تحقق شرایط پایدار در دنیای به شدت در حال تلاطم و تغییر، مستلزم ارتقای سطح تاب‌آوری اقتصاد ملی می‌باشد. از اینرو، واژه‌ی جدید «اقتصاد مقاومتی» توسط مقام معظم رهبری به ادبیات اقتصادی کشور اضافه و به فراخور حال و روز اقتصاد کشورمان مورد بحث قرار گرفته است. جدای از بحث تحریم‌ها، مخاطره‌های جهانی می‌توانند در بسیاری از کشورهای به طور همزمان بروز یابند. این مخاطرات می‌توانند کشورهای دارای مرز مشترک، دارای شباهت‌های بنیادین و یا دارای وابستگی به سیستم‌های مهم (اقتصادی، سیاسی و غیره) را در نوردند؛ لذا پرداختن به تاب‌آوری ملی می‌تواند رویکردی ضروری در شرایط کنونی و حتی سال‌های آتی کشور باشد.

رقابت‌پذیری ۲۰۱۳ مجمع جهانی اقتصاد با عنوان «رقابت‌پذیری تاب‌آور»، بخش ویژه تاب‌آوری ملی در گزارش «ریسک جهانی ۲۰۱۳» مجمع جهانی اقتصاد و اجلاس داووس ۲۰۱۳ با عنوان «پویایی تاب‌آور» اشاره نمود.

۲-۲- تاب‌آوری اقتصادی

تاب‌آوری از جنبه‌های مختلفی قابل تعریف است که در ادبیات اقتصادی به مفهوم واکنش و سازگاری ذاتی افراد و جوامع در برابر مخاطرات به طوری که آن‌ها را قادر به کاهش خسارات زیانهای بالقوه ناشی از مخاطرات سازد، مطرح شده است (محمدرضا رضایی، ۱۳۹۲). با این وجود، توضیح قابل تعمیم از این که چه چیزی باعث تاب‌آوری اقتصادی است به جز در موارد خاص وجود ندارد. برای مثال داوان و جسک^۷ تاکید کردند که شوک‌های قیمت نفت دیگر اثری بر عامل بهره‌وری ندارند، و این دلیل بحران اقتصادی در سال ۲۰۰۵ نبوده است. تاب‌آوری اقتصادی با نظریه داروینی - گونه‌ای که نتواند خود را سازگار کند بعیاد است زنده بماند- مرتبط است. لوین و همکاران^۸ در سال ۱۹۹۸ بیان داشتند: «در سیستم‌های اقتصادی، تاب‌آوری به مکانیزم‌های سنجش پذیر، اتصال محرک، واکنش و گوناگونی منابع بستگی دارد». همچنین نورث^۹ (۱۹۹۰) و دیگران بر اهمیت نهادهای کلیدی مانند دولت و بازار که خدمات ارائه می‌کنند، تاکید کردند و بیان داشتند این نهادها اغلب در وضعیت‌های بحرانی بسیار کمک کننده هستند، اما ممکن است خودشان به بحران منجر شوند.

تاب‌آوری اقتصادی به دو دسته ایستا و پویا تفکیک می‌شود. تاب‌آوری اقتصاد ایستا که یک پدیده سمت تقاضاست، به صورت توانایی یک نهاد یا سیستم برای حفظ عملکرد (ادامه تولید) در هنگام مواجهه با شوک، تعریف می‌شود. در این نوع از تاب‌آوری اقتصادی، تخصیص کارایی منابع در شرایط بحران به عنوان ایستایی تفسیر می‌شود، چرا که با اصلاح و تجدید فعالیت‌هایی که نه تنها بر سطح جاری فعالیت‌های اقتصادی بلکه بر مسیر زمانی آینده آن اثر گذارند، قابل دستیابی است (رز^{۱۰}، ۲۰۱۳). این در حالی است که سرعت بهبود یا حرکت یک نهاد یا سیستم بعد از شوک‌های شدید به سمت حالت مطلوب، تاب‌آوری اقتصادی پویا نامیده می‌شود. تاب‌آوری پویا به شرایط واکنش پس از شوک باز می‌گردد و تعریف آن به کاهش آثار نامطلوب از شوک محدود می‌شود (برونو و همکاران^{۱۱}، ۲۰۰۳). این نسخه از تاب‌آوری اقتصادی، نسبتاً

تعارض به خاطر ضعیف کردن نهادها، محیط طبیعی و بازارها تاب‌آوری را از بین برد، جوامع تاب‌آورتر، بهتر می‌توانند با اثرات تعارض مقابله کنند. به همین دلیل آژانس توسعه بین‌الملل بر تاب‌آور شدن کشورها تأکید ویژه‌ای دارد و بیان داشته است، در کشورهای آسیب‌پذیر و در معرض تعارض، تأکید کم‌تری روی درک تاب‌آوری وجود دارد (آلجندرا و همکاران، ۲۰۱۳). از نگاه بریگوگلیو و همکارانش^۴ (۲۰۰۳) تاب‌آوری حداقل سه توانایی مستتر در یک اقتصاد را نشان می‌دهد که عبارتند از ۱- توانایی اقتصاد در اجتناب از این شوک‌ها، ۲- توانایی اقتصاد در تحمل اثر این شوک‌ها و ۳- توانایی اقتصاد در بازیابی سریع از شوک‌های اقتصادی تخریب‌کننده بیرونی. توانایی اقتصاد در اجتناب از این شوک‌ها جزء خصلت‌های ذاتی یک اقتصاد محسوب می‌شود که با بحث آسیب‌پذیری اقتصاد ارتباط مستقیمی دارد. توانایی اقتصاد در تحمل اثر شوک بیان می‌دارد که اثرات منفی یک شوک میتواند توسط اقتصاد هضم شده یا خنثی گردد بنابراین اثر نهایی یک شوک می‌تواند صفر یا قابل چشم‌پوشی باشد برای مثال وجود نیروی کار چند مهارتی و انعطاف‌پذیر می‌تواند به عنوان یک ابزار هضم شوک‌ها به حساب آید، زیرا در شرایطی که یکی از بخش‌های اقتصاد به دلایل بیرونی دچار رکود تقاضا گردد نیروی انسانی به سادگی می‌تواند جذب بخش دیگری شود که دارای تقاضای بالاتری است. توانایی اقتصاد در بازیابی سریع از شوک این توانمندی را ایجاد می‌نماید تا پس از هر شوک منفی، آن اقتصاد بتواند به سرعت خود را بازیابی نماید. اگر کشوری با مسایل جدی چون کسری بودجه یا نرخ بیکاری بالا مواجه باشد این توانایی به شدت محدود می‌شود. اگر کشور ابزارهای سیاستی را دارا باشد که در صورت لزوم زخم‌های ناشی از شوک‌های منفی و تحولات نامطلوب بیرونی را التیام بخشد این توانایی افزایش می‌یابد.

اهمیت موضوع تاب‌آوری در دهه اخیر به طرز قابل توجهی در مجامع بین‌المللی افزایش یافته است، تا جایی است که چند سالی است که دو نهاد مجمع جهانی اقتصاد^۵ و بانک جهانی^۶ برنامه سالانه خود را حول محور تاب‌آوری تدوین می‌کنند. اخیراً سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (OECD) و اتحادیه اروپا نیز به جمع آن‌ها اضافه شده است. دستور کار نشست سال ۲۰۱۴ گروه ۲۰ (G20) نیز بر رشد تاب‌آور تمرکز دارد. نمونه‌هایی از اسناد منتشر شده توسط سازمان‌های بین‌المللی در خصوص تاب‌آوری می‌توان به گزارش توسعه جهانی سال ۲۰۱۴ بانک جهانی پیرامون «ریسک و فرصت مدیریت ریسک برای توسعه» گزارش

کلهایی حفظ کنند. متغیرهای این عامل عبارتند از: تشکیل سرمایه ثابت ناخالص، تورم، نرخ بیکاری و خالص دارای‌هایی خارجی.

۲) کارایی بازار اقتصاد خرد: کارایی بازار خرد برای هر اقتصادی در برخورد با آثار منفی شوکها از طریق قادر کردن اقتصاد به بازتخصیص منابع به استفاده‌های جایگزین از اهمیت اساسی برخوردار است. کنند متغیرهای این عامل عبارتند از: تحرک سرمایه، کنترل معاملات ارزی، کنترل نرخ بهره، کنترل‌های مقداری، انعطاف پذیری بازار نیروی کار، تحرک مهارت در نیروی کار، تحرک جغرافیایی نیروی کار (داخلی و بین‌المللی)، موانع تجارت بین‌الملل، دخالت دولت در تعیین دستمزد، قدرت اتحادیه و ...

۳) حکمرانی خوب: حکمرانی خوب از جمله زمینه‌های بسیار مهم برای کل‌گیری سیاست‌های مناسب و لذا از عناصر لاینفک تاب‌آوری اقتصادی است. این عامل مسائل زیادی را تحت پوشش قرار می‌دهد که شامل حاکمیت قانون، حقوق مالکیت، امنیت داخلی و بین‌المللی، فساد، توسعه نهادی، آزادی بیان، حقوق بشر و مشارکت مناسب در چارچوب تجارت بین‌الملل می‌شود. در غیاب حکمرانی خوب شوک‌های مخالف به راحتی می‌وانند اوضاع اقتصادی و اجتماعی را مختل کنند؛ از این رو، آثار آسیب‌پذیری اقتصادی تشدید خواهد شد.

۴) توسعه اجتماعی: این عامل به وضعیتی اشاره دارد که در آن یک جامعه به طور کامل توسعه یافته باشد، به طوری که دستگاه‌های اقتصادی قادر باشند بدون تأخیر ناشی از ناآرامی‌های مدنی، عملکرد مؤثری از خود نشان دهند. این عامل موارد نظیر بودجه صرف شده برای توسعه اجتماعی، آموزش، بهداشت، توزیع درآمد، فقر/ محرومیت و ... را در بردارد (بریگوگلیو و همکارانش، ۲۰۰۳).

• شاخص بریگوگلیو و همکارانش (۲۰۰۶)

بریگوگلیو و همکاران در سال ۲۰۰۶ در مقاله‌ای تحت عنوان مفهوم و اندازه‌گیری تاب‌آوری اقتصادی، علاوه بر چهار عاملی که در سال ۲۰۰۳ مطرح کردند، عامل محیطی را نیز به عنوان عوامل تاثیرگذار بر تاب‌آوری اقتصادی معرفی نمودند. این عامل موارد نظیر بودجه صرف شده برای مدیریت محیطی، تولید آلودگی سرانه، انتشار کربن سرانه، درصد انرژی موجود آمده از منابع تجدید شونده و ... را در برمی‌گیرد.

بسیار پیچیده است زیرا عامل زمان در آن مستتر است و حل مشکلات سرمایه‌گذاری بلندمدت از طریق اصلاحاتی که در مراحل پس از بحران قابل اجرا هستند را شامل می‌شود. به عبارت دیگر تاب‌آوری پویا به استفاده کارا از منابع برای بهبود و تجدید اشاره دارد (کامفورت^{۱۲}، ۱۹۹۴).

۲-۳- شاخص‌های اندازه‌گیری تاب‌آوری اقتصادی

گروه‌های تحقیقاتی مختلفی به ارایه شاخص‌هایی متفاوت از یکدیگر در زمینه تاب‌آوری پرداخته‌اند. مهم‌ترین این شاخص‌ها به شرح زیر می‌باشند:

• شاخص آژانس توسعه بین‌المللی آمریکا^{۱۳}

از منظر این سازمان، تفسیر کردن مفهوم تاب‌آوری در یک چارچوب قابل اقدام می‌تواند جوامع را با ابزارهایی که به آن‌ها (شوکها) واکنش دهند، و سرانجام آسیب‌پذیری را با گذشت زمان کاهش دهد، تجهیز کند. جوامع در این چارچوب در یک مفهوم غیر جغرافیایی و یک گروه از افرادی با مشخصات مشابه تعریف شده است. سیستم در این چارچوب به عنوان یک کل (یک کشور) دیده شد که به پنج زیرسیستم شامل سیاسی، امنیتی، اقتصادی، اجتماعی، و محیطی تقسیم شده است. سپس، برای تحلیل تاب‌آوری کشور در مقابل بحران ده عامل در سه دسته کلی نهادها، منابع و تسهیل‌گرهای تطبیق (عناصر غیر ملموس سرمایه و الگوهای اجتماعی) شناسایی شدند. این دسته‌های کلی از آنجا که باهم وسیله‌ای را به وجود می‌آورند که تمام فعالان را قادر به تسکین، تطبیق و بهبود از شوکها و محرک‌های تنش‌زا می‌نمایند، حائز اهمیت می‌باشند. عوامل دهگانه مذکور نیز عبارتند از مشروعیت، اثربخشی نهادها، در دسترس بودن، کارایی، تنوع و فراوانی منابع و شبکه‌ها ارزش‌ها رفتارها، نوآوری و حافظه نهادی (آلجندرا و همکاران، ۲۰۱۳).

• شاخص بریگوگلیو و همکارانش (۲۰۰۳)

چارچوبی که بریگوگلیو و همکارانش برای سنجش تاب‌آوری اقتصادی (عناصر جذب‌کننده شوک و اقدام مقابل شوک) پیشنهاد کرده‌اند شامل چهار عامل اساسی است.

۱) ثبات اقتصاد کلان: ثبات کلان اقتصادی بدان علت به تاب‌آوری اقتصادی مربوط است که هنگام وارد شدن شوک اقتصادی منفی به اقتصاد، اگر اقتصاد کلان از نظر ثبات در وضعیت ضعیفی باشد، جای زیادی برای مانور وجود دارد؛ بنابراین، سیاست‌های پولی و مالی در بسیج منابع کارآمد نخواهند بود تا اقتصاد را از آثار چنین شو

• شاخص تاب‌آوری اقتصاد منطقه شهری

این شاخص بر اساس طرح تحقیقاتی سنجش آثار بحران اقتصادی ۲۰۰۸ انگلستان بر مناطق شهری تهیه شده است. هدف این شاخص، برجسته کردن مناطق جغرافیایی است که در بهترین حالت برای مقابله با وخیم شدن شرایط اقتصادی قرار دارند و بیشترین خطر متوجه آن‌ها می‌باشد براساس این شاخص، تاب‌آوری اقتصادی از طریق شش حوزه شامل ترکیب بخشی، نیروی کار، کارآفرینی، بازار کار، دارایی‌ها و زیر ساخت و مقیاس و نزدیکی اندازه‌گیری می‌شود (ادا، ۲۰۰۹).

۲-۴- عوامل موثر بر شاخص تاب‌آوری اقتصادی (خروج سرمایه)

همانطور که بیان شد، شاخص‌های مختلفی برای اندازه‌گیری تاب‌آوری اقتصادی مطرح شده است که هر یک بر ابعاد و تعدادی از متغیرها متمرکز است. یکی از متغیرهایی که می‌تواند درجه تاب‌آوری اقتصادی را به خوبی نشان دهد، تحرک سرمایه است که به عنوان یکی از متغیرهای مدنظر بریگولیو و همکارانش (۲۰۰۳ و ۲۰۰۸) مطرح شد است. اعتقاد بر این است که ثبات بازار سرمایه و درجه تاب‌آوری اقتصادی ارتباط مستقیم با یکدیگر دارند. به عبارت دیگر، حجم ورود و خروج سرمایه در شرایط وقوع شوک‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی به کشورهایی که از درجه تاب‌آوری کمتری برخوردار هستند، زیاد و در کشورهای با درجه تاب‌آوری بالا، اندک است. بنابراین، متغیر خروج سرمایه می‌تواند به خوبی تاب‌آوری و یا در مقابل آن آسیب‌پذیری اقتصاد را شوکها نشان دهد. به همین دلیل، برنامه ریزی به منظور ارتقاء تاب‌آوری مستلزم آگاهی از عوامل تاثیرگذار بر خروج سرمایه از کشور است. با بررسی مطالعاتی مختلفی که در این زمینه انجام شده است، عوامل به شرح زیر به عنوان مهمترین عوامل شناسایی شدند:

- شاخص فساد: زمانی که شاخص فساد در سطح بالایی است، بر اساس نتایج تحقیقات خروج سرمایه بیش‌تر از تشکیل سرمایه در کشور می‌باشد، به گونه‌ای که عموماً این کشورها همواره دارای مانده حساب سرمایه منفی می‌باشند. در نتیجه انتظار تئوریک بر این است؛ که با افزایش شاخص فساد میزان خروج سرمایه افزایش و تاب‌آوری اقتصادی کاهش یابد.
- دموکراسی: بخشی از سیاست‌گذاری‌های مورد نیاز برای محیط سرمایه‌گذاری گسترش آزادسازی اقتصادی است؛ چراکه این بخش خصوصی است که محور اصلی در محیط سرمایه‌گذاری است. شاخص درجه آزادی اقتصادی، میزان

توانمندی اقتصاد یک کشور در عملکرد بخش خصوصی در محیطی به دور از مداخلات بی‌مورد دولت را نشان می‌دهد. طبق تعریف برگن، شاخص آزادی اقتصادی مفهومی پیچیده است که می‌کوشد هر کشور را با توجه به درجه اقتصاد بازار ساختار بندی کند؛ درجه‌ای که در آن امکان وارد شدن به قرارداد اختیاری در چارچوب حمایت یک قانون پایدار و قابل پیش‌بینی وجود دارد. این امر حقوق مالکیت خصوصی را با درجه محدود مداخله‌جویی مالکیت دولت، مقررات تنظیمی و مالیات‌ها حفظ می‌کند. آزادی اقتصادی تاکید بر مالکیت فردی یا خصوصی دارد و محدوده‌های را مشخص می‌کند که اقتصاد بر مبنای بازار عمل می‌کند. اینکه آیا آزادی اقتصادی بیشتر خوب است یا خیر؟ به آثار و تبعات آن بستگی دارد (رشد اقتصادی انتقال اطلاعات و انگیزه، نابرابری و ...) با وجود این، ویژگی بارز نظام قیمت‌ها آن است که انگیزه‌های افراد متناسب با نیازهای نظام شکل می‌گیرد بدون آنکه برخلاف انگیزه‌ها و تمایلات اقدامی صورت گرفته شده باشد. در شاخص‌های بین‌المللی قابل استناد در حال حاضر دو شاخص معتبر برای سنجش میزان آزادی اقتصاد کشورهای جهان و بررسی مقایسه‌ای بین آنها وجود دارد که یکی را مؤسسه هریتیج با مشارکت مجله وال‌استریت منتشر می‌کند و سابقه آن به سال ۱۹۸۰ میلادی برمی‌گردد. تعداد زیر بخش‌های اصلی در این شاخص شامل ۱۰ حوزه جداگانه است، که حدود ۵۰ زیرشاخص را شامل می‌شود. زمانی که شاخص دموکراسی در سطح بالایی است، خروج سرمایه به علت نهادهای اجتماعی و نظارتی قوی کم‌تر است. در نتیجه انتظار تئوریک بر این است که با افزایش سطح دموکراسی میزان خروج سرمایه کاهش و تاب‌آوری اقتصادی افزایش یابد.

- سطح نهادی: در کشورهایی که مقررات زیاد و رقابت محدود است، موفقیت به این بستگی دارد که مالک واحد اقتصادی چه اطلاعاتی در اختیار دارد (رانت اطلاعاتی). با وجود این، زمانی که مقررات شفاف و کارا است و به راحتی اجرا می‌شود، برای کارفرمایان ساده است در شرایطی برابر رقابت و نوآوری کنند و توسعه یابند. زمانی که شاخص نهادی در سطح بالایی است، خروج سرمایه در کشور پایین‌تر است. در نتیجه انتظار تئوریک بر این است که با افزایش سطح شاخص نهادی میزان خروج سرمایه کاهش و تاب‌آوری اقتصادی افزایش یابد.
- درآمد حاصل از صادرات نفت: عموماً افزایش درآمدهای نفتی اگر به صورت هدفمندی سرمایه‌گذاری گردد، موجب بهبود ثبات فضای اقتصادی می‌گردد، اما عموماً در

اندازه‌گیری تاب‌آوری در برابر شوک کشورها با شاخص تاب‌آوری سنیتیتال، تاب‌آوری کشورهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور را برای مقابله با شوک‌ها بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که این کشورها به طور قابل توجهی تاب‌آوری شان را در برابر شوک‌های خارجی تقویت کرده‌اند. هالگیت^{۱۸} (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای با عنوان تعریف و اندازه‌گیری تاب‌آوری اقتصادی، اقدام به سنجش تاب‌آوری در سطح خرد و کلان بر اساس پارامترهای مرتبط با اقتصاد پرداخت.

در ایران نیز غیاثوند و همکاران (۱۳۹۲) در مطالعه‌ای به تشریح مخاطرات جهانی که ضرورت پرداختن به تاب‌آوری را روشن می‌سازند، تعریف، کاربرد و ابعاد تاب‌آوری و نیز تلاش‌هایی که در سطح سازمان‌های جهانی در این راستا شده است، پرداختند. حسنوی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان ارایه ساختار مفهومی برگشت‌پذیری اقتصادی در بستر اقتصاد مقاومتی، ضمن بررسی پژوهش‌های مرتبط با برگشت‌پذیری (تاب‌آوری) اقتصادی، به منظور استخراج عوامل تاثیرگذار بر تاب‌آوری اقتصادی از روش پرسشنامه‌ای استفاده کردند و نظر خبرگان را در مورد متغیرهای مرتبط با حوزه‌هایی چون ثبات اقتصاد کلان، کارایی بازارها، راهبری مناسب و توسعه اجتماعی دریافت نمودند. آنها به این نتیجه رسیدند که متغیر سطح عملکرد یا تولید می‌تواند به عنوان معیار سنجش برگشت‌پذیری اقتصادی سیستم‌ها و سازمان‌ها مورد استفاده قرار گیرد. غیاثوند و عبدالشاه (۱۳۹۴) در مقاله‌ای میزان تاب‌آوری اقتصاد ایران را با استفاده از یک شاخص کلی که مبنای آن شاخص جک بورمن و همکارانش است، طی دوره زمانی ۱۳۷۵ الی ۱۳۹۲ اندازه‌گیری نمودند و نتایج آنرا با شاخص بریگوگلیو مقایسه نمودند. آنها به این نتیجه رسیدند که شاخص تاب‌آوری در تمامی دوره‌ها پایین و تقریباً کمتر از ۰/۵ است که دلیل اصلی آن بدتر شدن مولفه‌های حکمرانی و کارایی بازار شناسایی گردید.

۴- تصریح مدل تحقیق

هدف اصلی در تحقیق حاضر بررسی تاثیر عوامل موثر بر تاب‌آوری اقتصادی ایران و کشورهای منتخب در چارچوب مدل رگرسیونی چندمتغیره است که این مدل به بررسی عوامل موثر بر خروج سرمایه به عنوان متغیر جانشین تاب‌آوری اقتصادی که در واقع آسیب‌پذیری اقتصاد را انعکاس می‌دهد، می‌پردازد. تصریح مدل تحقیق به صورت زیر است:

کشورهای نفتی با ورود درآمدهای نفتی و با در نظر گرفت فساد و رانت بخش دولت که خود را صاحب این درآمدها می‌داند، به مرور زمان حجم بخش مولد کاهش و حجم بخش غیر مولد افزایش می‌یابد و پدیده بیماری هلندی رخ می‌دهد. در نتیجه انتظار تنوریک بر این است که با افزایش نسبت صادرات نفتی به GDP در کشورهای در حال توسعه و دارای درآمدهای نفتی میزان خروج سرمایه افزایش و تاب‌آوری اقتصادی کاهش یابد.

- مخارج دولت: دولت‌ها از طریق تاثیر فعاليتها، سياستها و رفتارهای خود بر هزینه‌ها، ریسک و موانع رقابت، محیط سرمایه‌گذاری را متاثر می‌سازند. دولت‌ها این مؤلفه‌ها را با سياست‌های رسمی خود در حوزه‌هایی خاص^{۱۵} و ویژگی‌های گسترده‌تر حکمرانی تحت تاثیر قرار می‌دهند. برهم‌کنش‌های سياست‌های رسمی و ویژگی‌های حکمرانی خوب فرصت‌های سرمایه‌گذاری را شکل می‌دهند. کنترل ضعیف بر رانت‌جویی بنگاه‌ها، می‌تواند هم بر محتوی و هم بر اجرای سياست‌های رسمی اثرگذار باشد. اعتبار پایین دولت می‌تواند اثر هر سياست رسمی را کاهش دهد. در نتیجه اگر عملکرد دولت‌ها کارا نباشد، افزایش اندازه دولت‌ها می‌تواند موجب افزایش سطح خروج سرمایه از کشور و کاهش تاب‌آوری اقتصادی شود.

۳- پیشینه تحقیق

بررسی ادبیات تجربی تاب‌آوری حکایت از آن دارد که در اکثر مطالعات به دلیل نوین بودن مفهوم مربوطه، جنبه‌های مختلف تاب‌آوری معرفی شده و اخیر مطالعاتی جهت کمی سازی این مفهوم انجام گرفته است. از اینرو، در ادامه به برخی از مطالعات که نزدیکی بیشتری به موضوع مورد بحث در این مقاله دارد، پرداخته می‌شود.

در بین مطالعات خارجی بریگوگلیو و همکاران (۲۰۰۶) در مقاله‌ای تحت عنوان مفهوم و اندازه‌گیری تاب‌آوری اقتصادی، تاب‌آوری اقتصادی را برای مجموعه‌ای از کشورها بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که ایران با شاخص تاب‌آوری ۰/۵۴۷ در بین ۸۶ کشور در جایگاه ۵۷ قرار دارد. اسپارت و برنینی^{۱۶} (۲۰۱۰) در مطالعه‌ای اقدام به اندازه‌گیری تاب‌آوری اقتصادی و آسیب‌پذیری از لحاظ شاخص‌های بین‌المللی نمودند. آنها برای این منظور یک چارچوب مفهومی جهت حصول به توازن میان آسیب‌پذیری اقتصادی و تاب‌آوری اقتصادی، ارائه و متغیر آسیب‌پذیری- تاب‌آوری مختص هر کشور را اندازه‌گیری نمودند. جک و همکاران^{۱۷} (۲۰۱۳) در مطالعه‌ای با عنوان

کرد. در این تحقیق پایایی متغیرها با استفاده از آزمون لوین، لین و چاو بررسی شده که نتایج آن در جدول (۱) ارائه شده است.

با توجه به نتایج جدول (۱) تمامی متغیرهای ملحوظ در مدل تحقیق در سطح پایا هستند.

۵-۲- تعیین روش برآورد مدل

بر اساس متدولوژی داده‌های تابلویی، برای انتخاب روش برآورد مناسب از میان داده‌های تابلویی و داده‌های تلفیقی از آزمون F و در صورت تایید داده‌های تابلویی برای انتخاب بین روش اثرات ثابت و اثرات تصادفی از آزمون هاسمن استفاده می‌شود. نتایج حاصل از اجرای این دو آزمون برای مدل تحقیق حاضر در جدول (۲) ارائه شده است.

نتایج جدول (۲) بیانگر آن است که فرض صفر آزمون F رد شده است، در نتیجه تخمین مدل به روش داده‌های تابلویی نسبت به روش داده‌های تلفیقی (اثرات مشترک) در اولویت قرار دارد. براین اساس، انجام آزمون هاسمن به منظور انتخاب میان روش‌های اثرات ثابت و تصادفی ضروری است. نتیجه این آزمون در جدول (۲) نشان می‌دهد که فرض صفر آزمون قابلیت رد شدن ندارد، لذا، برآورد مدل به روش داده‌های تابلویی با اثرات تصادفی نسبت به حالت اثرات ثابت کارایی بیشتری دارد. با این وجود، از آنجا که آماره χ^2 معادل صفر و احتمال متناظر با آن برابر با یک است، لذا نتایج آزمون هاسمن قابل اتکاء نیست و می‌بایست از معیاری دیگر جهت انتخاب روش مناسب استفاده شود. برای این منظور با علم به اینکه تغییرات جزء خطای در داده‌های تابلویی می‌تواند ناشی از دو جزء باشد، از کمیته بنام *Rho* یا ρ استفاده می‌شود که امکان تعیین وزن هر یک از این اجزاء در تغییرات جزء خطا را فراهم می‌کند.

(۱)

$$CAP_{it} = \beta_0 + \beta_1 COR_{it} + \beta_2 INS_{it} + \beta_3 POL_{it} + \beta_4 INS_{it} + \beta_5 NEXGDP_{it} + \beta_6 GGDP_{it} + \varepsilon_{it}$$

در مدل (۱) CAP_{it} متغیر وابسته خروج سرمایه کشور t ام در زمان t به عنوان متغیر جانشین تاب‌آوری اقتصادی بکارگرفته شده است. متغیرهای توضیحی مدل عبارتند از: COR_{it} شاخص فساد کشور t ام در زمان t ، INS_{it} شاخص دموکراسی کشور t ام در زمان t ، POL_{it} شاخص نهادی کشور t ام در زمان t ، $NEXGDP_{it}$ نسبت صادرات نفتی به GDP کشور t ام در زمان t و $GGDP_{it}$ نسبت مخارج دولت به GDP کشور t ام در زمان t است. ε_{it} نیز جمله اختلال مدل می‌باشد.

۵-۳- برآورد مدل و نتایج

اطلاعات مورد استفاده برای برآورد مدل تحقیق داده‌های سالانه مربوط به ۱۲ کشور طی سال‌های ۲۰۰۷ الی ۲۰۱۶ است که از سایت بانک جهانی و صندوق بین المللی پول استخراج شده است. بنابراین، با توجه به ساختار اطلاعات در تحقیق حاضر لازم است در ابتدا پایایی متغیرهای تحقیق و سپس روش مناسب برآورد مدل تعیین گردد.

۵-۱- بررسی پایایی متغیرهای مدل

برای بررسی پایایی سری‌های زمانی در داده‌های تابلویی آزمون‌های متعددی وجود دارد که از آن جمله می‌توان به آزمون لوین، لین و چاو^{۱۹} (۲۰۰۲)، بریتانگ^{۲۰} (۲۰۰۰)، پسران و شین^{۲۱} (۲۰۰۳)، آزمون‌های مبتنی بر فیشر با استفاده از آزمون‌های دیکی فولر تعمیم یافته و فیلیپس-پرون^{۲۲} (۱۹۹۹)، هادری^{۲۳} (۲۰۰۰)، چوی^{۲۴} (۲۰۰۱) اشاره

جدول ۱: آزمون ریشه‌ی واحد برای لوین، لین و چاو متغیرهای مدل تحقیق

آماره محاسباتی در سطح متغیرها						حالت‌های رگرسیون
<i>POL</i>	<i>COR</i>	<i>NXGDP</i>	<i>GGDP</i>	<i>CAP</i>	<i>INS</i>	
-۹/۹	-۷/۵	-۲/۶	-۴/۶	-۷/۳	-۳/۷	با عرض از مبدأ و روند

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۲: آزمون راستنمایی اثرات ثابت و تصادفی

نتیجه آزمون	سطح معنی‌داری	مقدار آماره	درجه آزادی	آماره آزمون	آزمون
فرضیه صفر یعنی برابری عرض از مبداها در تمامی کشورها رد می‌شود	.	۱۴/۶۳	(۱۱،۴۱)	F	آزمون F
فرضیه صفر رد می‌شود	۱	.	۶	χ^2	آزمون هاسمن

مأخذ: محاسبات تحقیق

این کمیت به صورت

$$\rho_{i_e} = \frac{\hat{\delta}_e}{\hat{\delta}_e + \hat{\delta}_U} ; \rho_{i_U} = \frac{\hat{\delta}_U}{\hat{\delta}_e + \hat{\delta}_U}$$

می باشد. به طوریکه، $\rho_{\hat{\delta}_U}$ و $\rho_{\hat{\delta}_e}$ بین صفر و یک

قرار دارند و هر چه خطای معیار جزء تصادفی $\hat{\delta}_U$ و در نتیجه $\rho_{\hat{\delta}_U}$ آن بزرگتر باشد، انتخاب مدل اثرات تصادفی موجه است و بالعکس. (بالتاجی ۲۰۰۵، ۲۵). از آنجا که در خروجی برآورد مدل تحقیق ρ_E معادل ۰/۶۹ و ρ_U معادل ۰/۳ به دست آمده است، U_i یعنی جزء خطای مقطعی و تصادفی سهم کمتری در تغییرات جمله خطای ترکیبی دارد. براین اساس، برآورد مدل تحقیق به روش داده‌های تابلویی با اثرات ثابت نسبت به اثرات تصادفی کاراتر است.

۵-۳- برآورد مدل

باتوجه به آزمون‌های تعیین روش مناسب برآورد مدل، روش داده‌های تابلویی با اثرات ثابت انتخاب گردید. به عبارت دیگر، با برآورد مدل عرض از مبدأهای جداگانه‌ای برای هر یک از کشورهای مورد بررسی و ضرائب ثابت حاصل خواهد شد. علاوه بر این، در این تحقیق به منظور فراهم شدن امکان مقایسه میزان اثرگذاری هر متغیر بر میزان تاب‌آوری در کشورهای مختلف، مدل به صورت ضرائب متغیر نیز برآورد شده است. نتایج برآورد مدل با روش اثرات ثابت در دو حالت با و بدون ضرائب متغیر در جداول زیر ارائه شده است.

• نتایج برآورد مدل به روش اثرات ثابت در حالت ضرائب ثابت

نتایج برآورد مدل به روش داده‌های تابلویی با اثرات ثابت و ثابت در نظر گرفتن ضرائب متغیرها برای تمامی کشورها در جدول (۳) ارائه شده است.

براساس جدول (۳)، صادرات نفتی به GDP و شاخص فساد و مخارج دولت بر خروج سرمایه تأثیری معنادار و

مثبت دارند، به طوریکه، خروج سرمایه در دوره جاری با افزایش هر واحد خروج سرمایه دوره قبل، صادرات نفتی به GDP و شاخص فساد و مخارج دولت به ترتیب ۰/۰۸، ۰/۰۲، ۰/۹۶ و ۰/۲ واحد افزایش می‌یابد. این در حالی است که شاخص نهادی و دموکراسی بر خروج سرمایه تأثیری معنادار و منفی دارد به گونه‌ای که با افزایش هر واحد شاخص نهادی و دموکراسی به ترتیب خروج سرمایه معادل ۰/۲۹ و ۰/۲۵ واحد کاهش می‌یابد.

• نتایج برآورد مدل به روش اثرات ثابت در حالت ضرائب متغیر

در این تحقیق به منظور مقایسه میزان تأثیرگذاری هر یک از متغیرهای توضیحی بر تاب‌آوری اقتصادی در کشورهای مورد بررسی، مدل مدنظر به روش داده‌های تابلویی با اثرات ثابت و متغیر در نظر گرفتن ضرائب متغیرهای توضیحی برآورد شده است. نتایج در جدول (۴) ارائه شده است.

براساس نتایج جدول (۴)، به طور کلی تأثیر اکثر عوامل بر خروج سرمایه از کشورها مثبت می‌باشد. میزان تأثیرگذاری عوامل موثر بر تاب‌آوری اقتصادی در هر یک از کشورها به صورت زیر می‌باشد:

- نسبت صادرات نفتی به تولید ناخالص داخلی به جزء کشورهای قطر، الجزایر، آنگولا و عراق در سایر کشورها تأثیر معنی‌داری بر خروج سرمایه دارد. به طوریکه، افزایش نسبت مذکور در چهار کشور ایران، کویت، ونزوئلا و امارات منجر به افزایش خروج سرمایه و در باقی کشورها کاهش خروج سرمایه را به دنبال دارد. در ایران نیز با افزایش نسبت صادرات نفتی، خروج سرمایه افزایش می‌یابد که منتج به کاهش تاب‌آوری اقتصادی می‌شود. صرف نظر از علامت تأثیرگذاری این متغیر در کشورهای مختلف، ایران از حیث شدت تأثیرگذاری همانند نیجریه در جایگاه چهارم قرار دارد.

جدول ۳: نتایج برآورد مدل تحقیق به روش اثرات ثابت در حالت ضرائب ثابت

متغیرها	ضرائب	آماره F	سطح معنی‌داری
عرض از مبدأ	۲/۸	۲۲/۶	۰/۰۰۰
نسبت صادرات نفتی	۰/۰۲	۱۱/۲	۰/۰۰۰
شاخص فساد	۰/۹۶	۲/۵	۰/۰۰۰
شاخص نهادی	-۰/۲۹	-۲/۷	۰/۰۰۹۸
شاخص دموکراسی	-۰/۲۵	-۱/۹	۰/۰۵۵۱
نسبت مخارج دولت	۰/۲۰	۱/۹	۰/۰۵۵۴
۰/۸۳ = ضریب تعیین	۱۱/۸۷ = آماره F	۰/۰۰۰ = احتمال آماره F	

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۴: نتایج برآورد مدل تحقیق به روش اثرات ثابت در حالت ضرائب متغیر

کشورها / متغیرها	نسبت صادرات نفتی	شاخص فساد	شاخص نهادی	شاخص دموکراسی	مخارج دولت	متغیر با بیشترین تاثیرگذاری
کویت	۰/۶۹ (۴/۳)	۹/۲ (۴/۷)	۰/۰۳ (۴/۴)	۱/۶ (۱/۲)	-۱/۱ (-۱/۲)	شاخص فساد
قطر	-۲/۳۷ (-۰/۴۲)	-۵/۸ (-۳/۹)	۰/۰۸ (۱/۸)	۱۵ (۱/۹)	-۳/۸ (-۱/۳)	شاخص فساد
ونزوئلا	۰/۷۷ (۲/۰۵)	۳/۲ (۴/۵)	۰/۰۱۸ (۵/۹)	۲/۶ (۴/۳)	-۲/۸ (-۲/۲)	شاخص فساد و دموکراسی
الجزایر	۰/۱۹ (۰/۰۸)	۲ (۱/۶)	۰/۰۵ (۳/۴)	-۲/۴ (-۰/۵۲)	-۲/۹ (-۲/۶)	مخارج دولت و دموکراسی
آنغولا	۰/۳۸ (۰/۹۳)	۳/۶ (۴/۱)	۰/۰۱۶ (۶/۷)	۱/۴ (۱/۶)	-۲/۶ (-۲/۹)	شاخص فساد و مخارج دولت
اکوادور	-۰/۱۶ (-۳/۱۶)	۲/۷ (۵/۹)	۰/۰۲ (۶/۹)	۱/۱ (۲/۵)	-۲/۵ (-۲/۴)	شاخص فساد و مخارج دولت
ایران	۰/۴۸ (۴/۲)	۴/۵ (۳/۸)	-۰/۰۱۸ (-۴/۷)	-۰/۲۲ (-۰/۳۹)	۰/۳۴ (۰/۴۷)	شاخص فساد
عراق	-۳/۶ (-۱/۳)	۱/۹ (۰/۶۸)	۰/۰۶ (۲/۱)	-۳/۰۳ (-۱/۱)	۳/۹ (۰/۸۲)	شاخص نهادی و مخارج دولت
لیبی	-۰/۲۵ (-۲/۵)	۴/۴ (۵/۱)	۰/۰۱ (۹/۴)	۰/۱۹ (۰/۳۴)	۰/۰۲ (۰/۰۴)	شاخص فساد
نیجریه	-۰/۴۸ (-۲/۱)	۳/۷ (۴/۷)	۰/۰۲ (۸/۸)	۰/۲۵ (۲/۲)	-۰/۵۲ (-۱/۱)	شاخص فساد
عربستان	-۰/۱۴ (-۴/۱)	۴/۳ (۶/۴)	۰/۰۰۷ (۳/۲)	-۰/۵۵ (-۱/۲)	-۳/۵ (-۴/۵)	شاخص فساد و مخارج دولت
امارات	۰/۱۷ (۳/۷)	۳/۹ (۴/۹)	۰/۰۱۶ (۱۴/۱)	۰/۲ (۰/۷۱)	-۱/۶ (-۲/۵)	شاخص فساد و مخارج دولت
رتبه ایران	۴	۳	۶	معنی‌دار نیست	معنی‌دار نیست	

مأخذ: محاسبات تحقیق

• حيث شدت تاثیرگذاری شاخص نهادی بر تاب‌آوری همانند کشور ونزوئلا در رتبه ششم قرار دارد.

• مخارج دولت فقط در کشورهای ونزوئلا، الجزایر، آنغولا، اکوادور، عربستان و امارات تاثیر معنی‌دار و منفی بر خروج سرمایه از کشور دارد. بنابراین، با افزایش مخارج دولت در این کشورها تاب‌آوری اقتصادی افزایش خواهد یافت. اما در ایران این متغیر عامل تعیین کننده‌ای برای تاب‌آوری اقتصادی نمی‌باشد.

۶- نتیجه‌گیری

در این مقاله با هدف بررسی میزان تاثیرگذاری عوامل موثر بر تاب‌آوری اقتصادی، در ابتدا متغیر خروج سرمایه که یکی از متغیرهای عامل کارایی بازارها در شاخص معرفی شده توسط بربگولیو است، به عنوان متغیر جانشین در نظر گرفته شد. سپس، تاثیر عواملی نظیر مخارج دولت،

• شاخص فساد در تمامی کشورها به جزء الجزایر و عراق تاثیر معنی‌دار بر تاب‌آوری اقتصادی دارد، ضمن اینکه افزایش شاخص فساد به غیر از کشور قطر در بقیه کشورها منجر به کاهش تاب‌آوری اقتصادی می‌شود. ایران از حيث شدت تاثیرگذاری شاخص فساد بر تاب‌آوری بعد از کویت و قطر در جایگاه سوم قرار دارد.

• شاخص دموکراسی فقط در سه کشور ونزوئلا، اکوادور و نیجریه تاثیر معنی‌دار و مثبت بر خروج سرمایه دارد. شدت تاثیرگذاری این شاخص در کشور ونزوئلا بیشتر از دو کشور دیگر است. در ایران نیز شاخص دموکراسی عامل تعیین کننده میزان تاب‌آوری اقتصادی نمی‌باشد.

• شاخص نهادی در تمامی کشورها به جزء قطر تاثیر معنی‌دار بر تاب‌آوری اقتصادی دارد، ضمن اینکه افزایش شاخص نهادی در این کشورها منجر به کاهش خروج سرمایه و افزایش تاب‌آوری اقتصادی می‌شود. ایران از

paper for the AIMS regional perpratory meeting on the BPoa+10 review cape verde.

Briguglio, L., G. Cordina, N. Farrugia, S. Vella (2006). Conceptualising and Measuring Economic Resilience. in L. Briguglio, G. Cordina and E. J. Kisanga (eds.), Building the Economic Resilience of Small States, Malta: Islands and Small States Institute of the University of Malta and London: Commonwealth Secretariat, PP. 265-288.

jack.b.jose.f.herve.f.manu.bh.drew.a.harpuat.a.(2013). The Centennial Resilience Index Measuring Countries Resilience To Shock. Global Journal of Emerging Market Economies, 5(2): 57-98.

Rose, A. Z. and E. Krausmann .(2013). An economic Framework for the Development of a Resilience Index for Business Recovery. International Journal of Disaster Risk Reduction, 5:73-83.

USAID,(2013). A Framework For Analyzing Resilience In Fragile And Conflict – Affected Situations. www.khamenei.ir

Spartt, Stephen and Bernini, Michele (2010). Measuring Economic Resilience and Vulnerability : Towards an International Index.

Hallegatte, Stephane. (2014). Economic Resilience Definition and Measurement, Policy Research Working Papers , Published: <http://dx.doi.org/10.1596/1813-9450-6852>.

درآمدهای حاصل از صادرات نفت، شاخص نهادی، شاخص دموکراسی و فساد بر خروج سرمایه از ایران و سایر کشورهای صادرکننده نفت در چارچوب مدل رگرسیون چندمتغیره بررسی گردید. این مدل با استفاده از داده‌های تابلویی ۱۲ کشور در حال توسعه صادرکننده نفت طی سال‌های ۲۰۰۷ الی ۲۰۱۳ و به روش اثرات ثابت در دو حالت با ضرائب ثابت و ضرائب متغیر برآورد گردید. نتایج حکایت از آن دارد که در اکثر کشورهای شاخص فساد و مخارج دولت به عنوان مهمترین عامل تاثیرگذار بر میزان تاب‌آوری اقتصادی محسوب می‌شوند. در ایران نیز سه متغیر شاخص دموکراسی، مخارج دولت و خروج سرمایه دوره قبل تاثیر معنی‌داری بر تاب‌آوری اقتصادی ندارند و از بین عوامل تاثیرگذار نیز افزایش شاخص فساد و افزایش صادرات نفتی منجر به افزایش خروج سرمایه و ارتقاء شاخص نهادی منجر به کاهش خروج سرمایه می‌شود. براین اساس و با توجه به شدت تاثیرگذاری متغیرها در ایران، چنانچه تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی مبنی بر مقاوم‌سازی اقتصاد مدنظر باشد، سیاستگذاران می‌توانند با برنامه‌ریزی در جهت کاهش شاخص فساد و صادرات نفتی منجر به افزایش تاب‌آوری اقتصادی شوند.

منابع و مآخذ

حسنوی، رضا. نکویی، محمدعلی و فواد فتح‌اللهی (۱۳۹۳).
ارایه ساختار مفهومی برگشت‌پذیری اقتصادی در
بستراقتصاد مقاومتی. دومین کنفرانس بین‌المللی
اقتصاد در شرایط تحریم.
رضایی، محمدرضا. (۱۳۹۲). ارزیابی تاب‌آوری اقتصادی و
نهادی جوامع شهری در برابر سوانح طبیعی مطالعه
موردی: زلزله ی محله‌های شهر تهران. مدیریت بحران،
۳۸-۳۷:۳.
غیاثوند ابوالفضل و همکاران. (۱۳۹۲). درباره سیاست‌های
کلی اقتصاد مقاومتی: ۱. مروری بر ادبیات جهانی درباره
تاب‌آوری ملی. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای
اسلامی.
غیاثوند، ابوالفضل و فاطمه عبدالشاه. (۱۳۹۴). معرفی
شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی، روند، ۷۱(۲۲): ۱۰۶-
۷۹.
غیاثوند، ابوالفضل و فاطمه عبدالشاه. (۱۳۹۴). مفهوم و
ارزیابی تاب‌آوری اقتصادی ایران، پژوهشنامه اقتصادی،
۵۹(۱۵): ۱۸۷-۱۶۱.
Briguglio, L. (2003). The Vulnerability Index
And Small Island Developing States: A Review
Of Conceptual And Methodological Issues.

یادداشت‌ها

- ¹ Alejandra et al
- ² Global Risk Report
- ³ Resilience
- ⁴ Briguglio et al
- ⁵ World Economic Froum (WEF)
- ⁶ World Bank(WB)
- ⁷ Dhawan and Jeske
- ⁸ Levin et al
- ⁹ North
- ¹⁰ Rose
- ¹¹ Bruneau et al
- ¹² Comfort
- ¹³ United States Agency For International Development (USAID)
- ¹⁴ Edaw
- ¹⁵ ثبات و امنیت، مقررات تنظیمی و مالیات (تسهیل رویه انجام کسب‌وکار)، تأمین مالی، زیرساخت و بازار کار
- ¹⁶ Spratt and Bernini
- ¹⁷ Jack et al
- ¹⁸ Hallegatte
- ¹⁹ Levin, Lin and Chu
- ²⁰ Breitung
- ²¹ Im, Pesaran and Shin
- ²² Fisher-type tests using ADF and PP tests
- ²³ Hadri
- ²⁴ Choi
- ²⁵ Baltagi